

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНИХ ЧЛЕНАМИ МОЛОДІЖНИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП (ОБ'ЄДНАНЬ)

CIRCUMSTANCES WHICH SHOULD BE ELUCIDATED DURING THE INVESTIGATION OF CRIMES COMMITTED BY MEMBERS OF YOUTH INFORMAL GROUPS (ASSOCIATIONS)

Ларкін М.О., к.ю.н., доцент,
в.о. завідувача кафедри кримінального права та правоохоронної діяльності,
заступник декана з профорієнтаційної роботи юридичного факультету
Запорізький національний університет

У статті наголошується, що при розробленні комплексної методики (або окремих криміналістичних методик) розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) необхідним є виважений підхід до аналізу й встановлення специфіки обставин вчиненого. Метою статті є визначення та дослідження окремих обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). При розслідуванні злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), слід зосередити увагу на аналізі групового прояву злочинних дій, адже у більшості випадків, такі посягання вчиняються у співчасті. Зазвичай, відбувається розподіл ролей. Слідча практика показує, що досить часто відбувається ексцес виконавця (виконавців), який має коросливо-насильницьку спрямованість.

Слід ретельно вивчати процес формування мотиву злочину, тобто появу потреб, які визначають необхідність до «категоричного» протесту проти усталених засад організації та існування суспільних інституцій шляхом агресивного пропагування ідеологій, ідей, теорій тощо. Особливістю способу вчинення злочинів, що скоюються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), є демонстративний характер, наприклад, прагнення показати свої расистські переконання та/або ненависть до уболівальників команди-суперника, бажання нагадати про існування певної деструктивної ідеології тощо. Обрання способу вчинення злочину перебуває в безпосередньому зв'язку з видом злочинного посягання та завданнями, які ставить перед собою неформальна група. Так, можливі випадки доведення до самогубства шляхом давання вказівок через Internet, наприклад, як це відбувається в неформальних об'єднаннях, що існують в соціальних мережах. Час скоєння злочину може бути яким завгодно, тобто злочини можуть вчинятися і вдень, і ввечері, і вночі. Так, вчинення злочинів неформалами може бути пов'язане з певними датами, наприклад, днем народження «засновника ідеології», футбольним матчем, релігійним, псевдорелігійним святом тощо. Коло знарядь, що можуть використовуватися неформалами під час вчинення протиправних дій, є доволі широким, це: холодна та вогнепальна зброя; вибухові пристрої; різні гострі та тупі тверді предмети; транспортні засоби, тварини тощо. Зброя та предмети, що використовуються для вчинення злочинів, можуть мати специфічні позначення, які підтверджують її належність представникам певного молодіжного неформального об'єднання. Системний, ретельний аналіз обставин, що підлягають доказуванню по злочинах, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), їх всебічне, повне і об'єктивне дослідження дозволяють встановити пізнавальну сутність злочинного посягання (посягань), що значно підвищує ефективність реалізації завдань кримінального провадження.

Ключові слова: обставини, встановлення, розслідування, злочин, молодіжна неформальна група.

The article emphasizes that when developing a complex methodology (or separate forensic methodologies) for investigating crimes committed by members of youth informal groups (associations), a balanced approach to analysis and establishing the specifics of the circumstances of the crime is necessary. The purpose of the article is to identify and investigate specific circumstances that must be established during the investigation of crimes committed by members of youth informal groups (associations). When investigating crimes committed by members of youth informal groups (associations), attention should be focused on the analysis of group manifestations of criminal acts, because in most cases, such offenses are committed with complicity. Usually, there is a division of roles. Investigative practice shows that quite often there is an excess of the performer (performers), which has a violent-violent orientation. It is necessary to carefully study the process of forming the motive of the crime, i.e. the emergence of needs that determine the need for a "categorical" protest against the established foundations of the organization and the existence of social institutions through the aggressive promotion of ideologies, ideas, theories, etc. The peculiarity of the method of committing crimes committed by members of youth informal groups (associations) is their demonstrative nature, for example, the desire to show their racist beliefs and/or hatred for fans of a rival team, the desire to remind about the existence of a certain destructive ideology, etc.

The choice of the method of committing a crime is directly related to the type of criminal offense and the tasks that an informal group sets before itself. Yes, it is possible to lead to suicide by giving instructions via the Internet, for example, as it happens in informal associations that exist in social networks. The time of committing a crime can be any, that is, crimes can be committed during the day, in the evening, or at night. Thus, the commission of crimes by informals may be associated with certain dates, for example, the birthday of the "founder of the ideology", a football match, a religious, pseudo-religious holiday, etc. The circle of tools that can be used by informals during the commission of illegal acts is quite wide, these are: cold weapons and firearms; explosive devices; various sharp and blunt hard objects; vehicles, animals, etc. Weapons and objects used to commit crimes may have specific markings that confirm their belonging to representatives of a certain youth informal association. A systematic, thorough analysis of the circumstances to be proven for crimes committed by members of youth informal groups (associations), their comprehensive, complete and objective research allows to establish the cognitive essence of the criminal offense (offences), which significantly increases the effectiveness of the implementation of the tasks of criminal proceedings.

Key words: circumstances, establishment, investigation, crime, youth informal group.

Постановка проблеми. У рамках пізнавальної діяльності, яка відбувається під час розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), окремої уваги заслуговує дослідження обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні. Ґрунтуючись на переліку обставин, що підлягають доказуванню (ч.1 ст.91 КПК України) [1], слідчий, прокурор визначають коло та об'єм обставин, які мають

бути встановлені. Так, Верховний Суд (постанова від 26.03.2019 р, справа 686/18210/15-к) наголошує, що «для забезпечення права на ефективний захист в формулюванні обвинувачення мають бути зазначені ті обставини і з такою деталізацією, які необхідні й достатні для того, аби дозволити обвинуваченому ефективно захищатися від нього. Це не означає, що при формулюванні кожного обвинувачення мають бути зазначені всі без виключення обста-

вини, наведені у переліку статті 91 КПК. Натомість зазначення в обвинувальному акті обставин, що не стосуються справи і не впливають на правову кваліфікацію правопорушення, ускладнює розуміння обвинувачення і може зробити його неясним для обвинуваченої особи, що суперечить меті забезпечення умов для ефективного захисту [2, с. 155]. ЄСПЛ у справі «Пантелеско проти України» (Заява 11901/02, 29 червня 2006 р.) зазначив: «51. ... замість відбору доказів, суттєвих для розслідування, вони вилучили всі документи з офісу та певні особисті речі, що належать заявнику, які не мали жодного стосунку до справи...» [3, с. 352].

При розробленні ж комплексної методики (або окремих криміналістичних методик) розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) необхідним є виважений підхід до аналізу й встановлення специфіки обставин вчиненого.

Стан дослідження. Проблематика доказування під час здійснення слідчої діяльності ставала предметом досліджень таких відомих вчених-правників, як: Ю. Грошевий, В. Журавель, Л. Лобойко, М. Михенко, В. Нор, С. Стахівський, В. Стратонов, В. Тертишник, В. Шепітько та ін.

Окремим питанням протидії молодіжній злочинності в Україні присвячені праці В. Боярова, С. Денисова, А. Масалітіна, М. **Формулювання цілей.** Метою статті є визначення та дослідження окремих обставин, які підлягають встановленню під час розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Виклад основного матеріалу. Молодіжні неформальні групи (об'єднання) ХХІ ст. – це доволі складний соціальний продукт, який виступає індикатором протестних настроїв у суспільстві, що переростають у кримінально-карані правопорушення.

При розслідуванні злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), слід зосередити увагу на аналізі **групового прояву** злочинних дій, адже у більшості випадків, такі посягання вчиняються у співучасті. Зазвичай, відбувається розподіл ролей. Слідча практика показує, що досить часто відбувається ексцес виконавця (виконавців), який має коросливо-насилницьку спрямованість.

Кількісний склад учасників молодіжного неформального утворення, які беруть участь у вчиненні злочинного посягання (посягань), може коливатися від двох до декількох сотень осіб (більшість – особи чоловічої статі), наприклад, при масових заворушеннях.

В. Бояров досліджуючи злочини екстремістської спрямованості, які притаманні й неформальній молоді, пише: «... для кримінальних проваджень зазначеної категорії важливим є встановлення під час розслідування обставин: як була створена група (який спільний інтерес або ідеали спочатку об'єднували людей в групу, формування), на яких складових в подальшому побудована відповідна ідеологія, яка прийнята всіма її учасниками; за яких обставин конкретна особа, яка підозрюється у вчиненні злочину (правопорушення) увійшла до складу формування: як взнала про існування групи (наприклад, через Інтернет); як увійшла в контакт з активними учасниками групи у зв'язку з особистим інтересом до її діяльності, які ідеали поєднували її з другими учасниками відповідної групи; як і за яких обставин особа була ознайомена з ідеологічною платформою групи (формування) або з деякими іншими видами діяльності або щодо інтересів її учасників (уболівальники футболу, наприклад); потім, після прийняття такої ідеології – щодо участі у конкретних, в тому числі злочинних, акціях), про джерела фінансування організації, мотивація такої злочинної діяльності та ін.» [4, 157-158].

Якщо ж молодіжне неформальне утворення пропонує деструктивну ідеологію, то слід враховувати що «...керівники деструктивних культів використовують

методи несанкціонованого втручання у психіку людини, використовуючи досягнення науки та новітніх технологій, тому необхідно встановити ці методи, щоб прийняти рішення про проведення судово-психіатричної, психологічної та інших судових експертиз. Для виявлення таких методів у групі необхідно залучити спеціалістів в області психіатрії, психології, судової медицини, релігієзнавства та ін. У практиці, зокрема, часто використовують такі методи втручання у психіку: переконання; навіювання; гіпноз; нейролінгвістичне програмування; нарковплив; секс-заходи; технотропні прийоми (ультразвук, інфразвук, СВЧ-випромінювання, електрошок, підпорогова стимуляція, торсіонні випромінювання); зомбування; підкуп; залякування; катування» [5, с. 52].

Не менш важливим є встановлення **мотиваційної складової** злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). Розглядаючи мотив як «обумовлені певними потребами та інтересами внутрішні спонуки, які викликають у особи рішучість вчинити злочин і якими вона керується при його вчиненні. Отже, мотив є рушійною силою злочинної поведінки людини, він переддує злочину і значною мірою визначає суспільну небезпеку особи злочинця і вчиненого ним діяння» [6, с. 162], слід ретельно вивчати сам процес його формування, тобто появу потреб, які визначають необхідність до «категоричного» протесту проти усталених засад організації та існування суспільних інституцій шляхом агресивного пропагування ідеологій, ідей, теорій тощо.

При цьому неформалами можуть вчинятися й злочини, не пов'язані з «ідеологією» групи, об'єднання, а спрямовані на створення умов для її функціонування (наприклад, крадіжки, грабежі, торгівля наркотичними засобами та ін.) або злочини, взагалі не пов'язані з існуванням неформальної спільноти (наприклад, злочини проти особи з мотивів особистої неприязні) [7, с. 376-377].

Особливістю **способу вчинення злочинів**, що скоюються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), є демонстративний характер, наприклад, прагнення показати свої расистські переконання та/або ненависть до уболівальників команди-суперника, бажання нагадати про існування певної деструктивної ідеології тощо.

Обрання способу вчинення злочину перебуває в безпосередньому зв'язку з різновидом злочинного посягання та завданнями, які ставить перед собою неформальна група. Так, можливі випадки доведення до самогубства шляхом давання вказівок через Internet, наприклад, як це відбувається в неформальних об'єднаннях, що існують в соціальних мережах.

Залежно від структури неформального утворення та цілей, які переслідують його лідер (лідери), вчиненню злочинів можуть передувати підготовчі дії, а саме: вибір місця, часу, знарядь протиправних посягань, спостереження за жертвою (жертвами), вжиття заходів щодо мінімізації слідів, які можуть залишитися на місці вчинення злочину.

Приховування злочинної діяльності неформалами є вкрай рідким, адже останні роблять все можливе аби показати чи нагадати про свою діяльність [8, с. 142].

Час скоєння злочину може бути яким завгодно, тобто злочини можуть вчинятися і вдень, і ввечері, і вночі. Так, вчинення злочинів неформалами може бути пов'язане з певними датами, наприклад, днем народження «засновника ідеології», футбольним матчем, релігійним, псевдорелігійним святом тощо. Крім того, можливі ситуації, коли злочин починається в один час, а закінчується в інший. А. Масалітін, досліджуючи злочини учасників угруповань футбольних уболівальників, відмічає, що вони вчиняються у вечірній (після 18-00 год.) або у нічний час (до 00-02 год.) [9, с. 70].

Коло **знарядь**, що можуть використовуватися неформалами під час вчинення протиправних діянь, є доволі широким, це: холодна та вогнепальна зброя; вибухові при-

строї; різні гострі та тупі тверді предмети; транспортні засоби, тварини тощо. Зброя та предмети, що використовуються для вчинення злочинів, можуть мати специфічні позначення, які підтверджують її належність представникам певного молодіжного неформального об'єднання [8, с. 143-144].

При дослідженні обставин, що впливають на ступінь і характер відповідальності підозрюваного по зазначеній категорії злочинів, й обставин, які характеризують його особу, необхідно з'ясувати:

- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

• обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призналися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [1].

Висновки. Таким чином, системний, ретельний аналіз обставин, що підлягають доказуванню по злочинах, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), їх всебічне, повне і об'єктивне дослідження дозволяють встановити пізнавальну сутність злочинного посягання (посягань), що значно підвищує ефективність реалізації завдань кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейним коментарем, висновками Верховного Суду України / упоряд. С.Г. Туманов. Харків : Право, 2019. 696 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини / А.В. Столітній та ін.; за ред. А.В. Столітнього. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків : Право, 2019. 952 с.
4. Бояров В.І. Щодо деяких особливостей створення екстремістських формувань. *«Маліновські читання»* : IV Міжнародна науково-практична конференція, м. Острог, 13-14 листопада 2015 року. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. С.157-158.
5. Білоус І. М. Особливості розслідування злочинних посягань, вчинених на ґрунті проповідання деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 189 с.
6. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид.6-те, перероб. та допов. Київ: Алерта, 2020. 360 с.
7. Ларкін М.О. Типові слідчі ситуації та планування початкового етапу розслідування розслідуванні злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 5. С. 375-377. URL: http://www.pap.in.ua/5_2019/98.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0390/2019.5.96>
8. Ларкін М.О. Криміналістична характеристика злочинів, що вчиняються членами молодіжних неформальних груп (об'єднань). *Вісник Академії адвокатури України*. 2017. Том 14. Число 1 (38). С. 140-146.
9. Масалітін А.О. Розслідування злочинів, що вчиняються учасниками угруповань футбольних уболівальників: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2019. 190 с.